

100 éve, 1914. március 12-én, Johann Widder földműves homokbányászás közben egy „korona formájú” bronztárgyat talált a Soprontól 12 kilométernyire délre fekvő Hasfalva határában. A falu, Haschendorf ma Neckenmarkt (Sopronnyék) község része, az Oberpullendorfi (Felsőpulyai) járásban, az 1922-ben Ausztriához csatolt Burgenlandban (1. kép). A bronzlelet a falutól 300 méterre északra került elő, a dombon álló Szentháromság-oszloptól pontosan 21 méterre északkeletre, a Köves földek (= steinige Äcker), Sandäcker, illetve Kräftenriegel dűlőnek is nevezett, „bei der Dreifaltigkeit” néven is ismert lelőhelyen.¹ A domboldalban, két méter mélyen talált bronzlelet „kultusztárgy”, „hasfalvi napkorong”, „korona” illetve „dob” (Trommel von Haschendorf) neveken vált ismertté a nemzetközi tudományos körökben.

A leletet Bünker János Rajnárd (1863–1914), a soproni múzeum főőre (igazgatója) és Kugler Alajos (1859–1916) levéltáros vásárolták meg városunk 1913 októberében megnyitott új múzeumának. A lelőköri körülményekről részletes beszámolók olvashatók a helyi magyar és német nyelvű újságokban.² Március 25-én Bünker J. R. hitelesítő ásatást végzett a lelőhelyen, és már 1914-ben alapvető dolgozatokban számolt be a – joggal unikumnak tartott – bronztárgyról, németül³ Bécsben és magyarul⁴ Budapesten. A hasfalvi lelet első tudományos közététele előtt Bünkernek – részben Oscar Montelius Sopronba küldött leveléből – már tudomása volt a dél-svédországi Balkákra lelőhelyen 1847-ben talált, szinte teljesen azonos méretű, formájú, és díszítésű bronztárgyról, a stockholmi Statens Historiska Museum kiemelkedő leletéről, amelyet a hasfalvi bronzhoz hasonlóan felfelé álló kerekkel helyeztek az áldozati gödörbe (2. kép).

A hasfalvi korong ma a Soproni Múzeum Régészeti Gyűjteményében 64.83.1. leltári számon található. Huzamos használatból származó kopásai és felfedezéskori sérülései miatt a műtárgy már nem mutatja teljesen az eredeti formáját, de viszonylag jó megartású. A megtaláláskor durva patinaréteg fedte a korongot, amelyet később eltávolítottak a Soproni Városi Múzeumban, majd még a II. világháború előtt egy modern bronzpántal visszaerősítették a – megtaláláskor csákánycsapástól – letörött keréktagot. A lelet felületén évtizedek alatt újra megjelentek a patinásodás nyomai, a szürkés-zöldes szín. Az ezredforduló évtizedeinek „Európa első aranykoráról, a bronzkori művészetről” rendezett nagy nemzetközi kiállításain,⁵ különösen az Európai Bizottság 25. művészeti

¹ Grundparzelle 388, Grundeigentümer Urbarialgemeinde Haschendorf, Koordinaten: ÖK 1:50.000, Bl.107 Mattersburg, O 14, S 224 mm; 47°36'01.55" Nord u. 16°34'22.54" Ost, Seehöhe 220 m".

² Ein archäologisches Unikum in Hasfalva. Oedenburger Zeitung 1914. március 17., 2. old.

³ Johann Reinhard Bünker. Der Haschendorfer Bronzefund. In: Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft Bd.44, Wien 1914, 316–326.

⁴ Bünker János Rainald: A hasfalvi bronztárgy. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő VIII., Budapest, 1914, 105–113.

⁵ 1996, Statens Historiska Museum, Sockholm és Bohuslän Museum, Udde alla, „Kult, Kraft, Cosmos – Bronze Age Symbols in

kiállításának⁶ bemutatóin több európai nagyvárosban szerepelt kölcsöntárgyként a hasfalvi bronzkorong, amelyet minden alkalommal a balkákrai párjával együtt mutattak be. Mivel az eredeti lelet két évig hiányzott volna az állandó régészeti kiállításunkból, hiteles bronzmásolatot készítettünk a Magyar Nemzeti Múzeumban a kölcsönző felek költségén (a másolat Brúder Katalin főrestaurátor irányításával készült).

1. kép. A hasfalvi (Haschendorf) bronzkorong, Soproni Múzeum, Régészeti Gyűjtemény

Az égboltot ábrázoló szenzációs németországi bronzkori lelet, a nebrai bronzkorong⁷ bemutatására rendezett nemzetközi vándorkiállítás helyszínein láthatta újra a közönség a hasfalvi bronzkorongot is. Külön ki kell emelni leletünk 1997. évi

Central Europe and Scandinavia”, www.ace.hu/MNM/MH/702magy.html

⁶ 25th Concl of Europe Art Exhibition „Gods and Heroes of the Bronze Age The Roots of Odysseus”. Nationalmuseet, København, Danmark, 1998.12.19.–1999.04.05; Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 1999.05.13.–08.22.; Galeries Nationales du Grand Palais, Paris, France, 1999.09.28.–2000.01.10.; National Archaeological Museum, Athens, 2000.02.11.–05.07.

⁷ „Der geschmiedete Himmel”. Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, Sachsen-Anhalt-Landesmuseum für Vorgeschichte, Halle (Saale) 2004.10.08.–2005.05.31. A kiállítás után a hallei múzeum restaurátor műhelyében egy keskeny belső stabilizáló plexi-övel megerősítettük a bronzleletet. „The Sky-Disc and the Sun-Wagon”, National Museum of Denmark, Copenhagen, 2005.06.01.–10.23.; „Der geschmiedete Himmel”. Naturhistorisches Museum Wien, 2005.10.24.–2006.02.17.; Mannheim, Reiss-Engelhorn-Museen, 2006.03.09.–07.16.; Historisches Museum Basel, 2006.07.24.–2007.02.12.

kismartoni bemutatását a *Zeugnisse burgenländischer Geschichte aus Soproner Sammlungen* c. időszaki kiállításon (Burgenländisches Landesmuseum, Eisenstadt). Ekkor született meg az elhatározás, hogy hitelesítő ásatást kell végezni a hasfalvi bronzkorong lelőhelyén. A munkát 1997. és 1999. között a Burgenlandi Tartományi Múzeum régésze, Karl Kaus vezetésével végezték.

2. kép. A balkákrai (Dél-Svédország) bronzkorong, Statens Historiska Museum, Stockholm

Az falutól északra emelkedő alacsony dombon a későbronzkori Urnamezős kultúra legkésőbbi periódusától a korai római korig találtak apróbb cserép- és állatsontleleteket, azonban sem házak, sem műhelyek, sem temetőmaradvány, vagy más telepjelenség nem került elő. Néhány sekély gödröt tártak fel, feltöltésükben faszénnel és égetett kisállat-csontokkal. Ezek mellett mélyen a sziklafelszínbe vésett, háromszögű és négyszög alaprajzú, kádformájú bemélyedések mutatták a hely folyamatos használatát: gyülekezőhely, áldozati hely lehetett itt, ahol a (kultikus?) bronzkorongot elásták.

Az ónötvetű hasfalvi bronztárgy fő részeinek elemzéseai átlag 84 % réz és 16 % ón összetevőt mutattak ki. A közeli velem-szentvidi bronzokra jellemző antimont mint ötvöző fémet Gegus Ernő (Vegyipari Egyetem, Veszprém) és Kis-Varga Miklós (MTA ATOMKI, Debrecen) összehasonlító anyagvizsgálati eredményei szerint nem alkal-

maztak a hasfalvi és a balkákrai bronztárgyak fémöntői.⁸ Ezért a remek bronzkovácsmunkák, amelyek nagy valószínűséggel azonos műhely termékei, feltehetően nem a velemi fémműves központ közeléből származnak, bár a svéd kutatók (A. Knape és H.-Å. Nordström) szerint feltehetően a Kárpát-medencében készültek.

A hasfalvi bronzkonstrukció fő tartóeleme a tíz külön-külön öntött tag, amelyek 27,2 cm magasak és 16,5 cm szélesek, ezek mindegyike 4-4 kétrészes kúpos nittszeggel van a szomszédos taghoz erősítve, így kb. 27,7 cm magas a bronztárgy, amely felül 40,3 és 41,1 cm közötti (kissé ovális), alul pedig 49–51 cm átmérőjű. A külön öntött tagokon kialakított 1-1, vagyis összesen 10 (nem elforgatható) négyküllős kerék közepén, a („kerékagy” helyén) áttört kör látható. A 10 cm átmérőjű kerekek alsó ívükön élesek, öntés utáni kopások nyomát nem mutatják. A bronztárgy tehát eredetileg nem a kerekeken állt, mint ma a múzeumban. A 10 kerék maga is napszimbólumnak tekinthető, emellett a külön öntött, homorú síkú fedőkorongon is a napsugarakra emlékeztetnek a poncolt pontok soraiból kialakított, zezugvonalas körök. A sekélyen mélyedő, tányérformájú korong, amely a széleken 2 mm, a közepén 8 mm vastag, eredetileg fényes, csiszolt felületű volt, a pontsorozó szerszám erős ütési nyomán a korong hátlapján is érzékelhetők a kis kidudorodások. Bunker R. helyesen figyelte meg, hogy két sor pontokból képzett vonal díszíti a korong külső peremét és két hasonló sort poncoltak a központi részre, közöttük látható a 7 zezugvonalas pontkörös vonal. Összesen mintegy 9800 pontocskát poncoltak a korong felületébe, az erősen kopott részeken azonban ma már csak ferde megvilágítással láthatók a pontok. Az alsó, stabil konstrukció felső szegélyét összefogó, 4,2 cm széles bronzpánt egyben a felső korong rögzítésére is szolgált. A pántot 10 nittszeg, köztük egy, a szalag végeit összefogó kúpos nittszeg erősíti hozzá az alsó konstrukcióhoz. A bronzpánt felületét pontkörrel körbevett kúpos domborítások díszítik.

A bronzkovács összesen 21 kétrészes kúpos szegeccsel és 9 egyrészes kis nittszeggel illesztette egybe az összesen 63 külön tagból álló konstrukciót (a trébelt kúpok átmérője átlag 3 cm, a nittszegek átlag 1,5 cm hosszúak). A hasfalvi tárgy elkészítéséhez mintegy 5 kg bronzot használtak fel. A körpánt hiányzó darabja és a megtaláláskor letört kerék restaurátori rögzítésére beépített újkori bronz lemezke miatt hitelesebb mérést egyelőre nem végezhattünk, (összehasonlításképpen: a balkákrai lelet összsúlya 4,8 kg). Az egyes tartóelemeket 2-2 kör alakú és 2-2 félkör alakú áttöréssel alakították ki, felül 1-1 szögletes nyúlvánnyal a pánt nittszeges rögzítéséhez. A kerekded lyukak között függőleges, kiemelkedő bordák látszanak a tíz tartóöntvényen, e stabilizáló anyagvastagítások mellett dupla pontsorokat poncoltak a felületre. Az alsó rész összesen 30 kerék (20 nagyobb és 10 kisebb) áttörésének szélét szintén dupla sorokban bemélyített pontsorok díszítik, a keréken és a küllőkön egysoros pontsorok látszanak.

Összesen több mint 20.000 pontot poncoltak a felületre, a zezugvonalak, körök és vonalak felületre vitele néha aszimmetrikusra sikeredett. A svédországi Balkákra testvérlete a hasfalvihoz hasonló kinézetű, de néhány kisebb eltérés megfigyelhető. A balkákrai lelet alsó része meredekebb, alsó átmérője csak mintegy 45 cm. Technikai

⁸ Anita Knape – Hans-Åke Nordström: Der Kultgegenstand von Balkákra. Stockholm 1994. könyvének A és B melléklete, 66–68. Az anyagvizsgálatokat 1985 és 1991 között a Soproni Múzeumból szerveztük, U.o., 7–8. A svédországi bronzlelet részletfotói a weben: Balkákra – a ritual object – a set on Flickr.

kivitelben, szerszámnyomokban megegyeznek, de díszítésben némileg eltérőek a felső korong és a kerek poncolt pontsorai. A hasfalvi lelet esetében a 10 tartóelem belső felületén, a kerek oldalán I–VIII számozás, összeszerelési útmutató látható, a jeleket vésővel mélyítették a bronzfelületbe. Balkákrai bronztárgyon az összeszerelési számozások hasonló elhelyezkedésűek, de pontokból és részben vonalakkól állnak.

A tárgy rendeltetése és kora tekintetében számos feltételezéssel találkozunk. Általában kultikus tárgynak tartják, de feltételezték, hogy dob, korona, edénytartó, füstölőedény, függőedény, áldozati asztal, oltárborítás, síroltár, faedény fémverete, kultuskép, varázsdob, függő gong, napkorona, holdoltár, gyújtótűkör, faszámoly borítása, füstölőtartó, naptárkorong, vagy csillagászati eszköz, vagy hasonló. Korát az északi korabronzkorba, az európai középső bronzkor, a késői Urnamezős kultúra, vagy a korai vaskori Hallstatt kultúra idejére is helyezték. A hasfalvi és balkákrai bronztárgyak keltezésénél az összehasonlító tipológia és kronológia szempontjából figyelembe kell venni egy kerek zsámoly formájú miniatűr bronzöntvényt⁹, amely az etrusiai Vulci egyik sírjában került elő. Ez a síregyüttes a Kr. e. 9–8. századra, az I. Villanova fázis időszakára datálható. A fentiek, továbbá a karinthiai Frög 168. halomsírjának és a szicíliai S. Castaldo korai vaskori fémkorongjának figyelembe vételével megfontolandó, hogy a hasfalvi leletünket feltételelesen a későbronzkori Urnamezős kultúra és a korai vaskori Hallstatt kultúra átmeneti időszakára, a Kr. e. 900–800 közötti évszázadokra keltezzük. A műhely feltehetően a Földközi tenger északi térségében lehetett, talán Észak-Itáliában. Erre utalhat a lelet részeinek számozása, amely csupán az itáliai, a későbbi római számrendszerbe illeszthető az ujjon való számolás alapján: I – II – III – IIII – IIIII, kétszer V – amelyen a tíz – X gyökerezik.

Hasfalva/Haschendorf határában ezen a lelőhelyen egy „szent berek” feltételezhető, ahol tűzáldozatokat is bemutatnak, itt egy ülőalkalmatosságnak is használható faállványra lehetett montírozva a bronzkorong, mint a bíraskodás, vagy jóslás helye (hasonlóan a delphoi Omphaloshoz). Az ásatási eredmények alapján nem zárható ki, hogy a kultushelyet közel egy évezredig használhatták ideiglenes gyülekező helyként, a vaskoron keresztül a római császárkor kezdetéig.¹⁰

2001. június 30-án a helyszínen, a római kori Borostyánkő út közelében – és a soproni Várhely/Burgstall, Urnamezős kultúra települési rétegeit is őrző vaskori magaslati telepétől látótávolságra – kis régészeti park létesült a titokzatos rendeltetésű bronzkorong bemutatására (3. kép).¹¹

⁹ M. L. Arancio – A. M. Moretti Sgubini – E. Pellegrini: Corredi funerari femminili di rango a Vulci nella prima età del ferro: il caso della Tomba dei Bronzetti sardi. In: Atti del Nono Incontro di Studi Valentano (Vt)– Pitigliano (Gr), 12–14 Settembre 2008, L'alba dell'Etruria Fenomeni di continuità e trasformazione nei secoli XII–VIII a.C. Ricerche e scavi (a cura di Nuccia Negroni Catacchio) Milano, 2010, 169–214. Catalog. Nr. 6. „Scettró-sonaglio, di bronzo. Inv. 59918; fig. 5.33, fig. 7.44” magassága: 3 cm; legnagyobb átmérője: 4 cm.

¹⁰ K. Kaus – M. Kaus: Zum Kultgerät von Haschendorf. In: Archaeological, Cultural and Linguistic Heritage. Festschrift for Erzsébet Jerem in Honor of Her 70th Birthday. Ed. P. Anreiter, E. Bánffy, L. Bartosiewicz, W. Meid and C. Metzner-Nebelsick Budapest 2012, 303–319.

¹¹ A bemutatóhely a Burgenländisches Landesmuseum, a Soproni Múzeum, Gemeinde Neckenmarkt, az Aktive Dorfgemeinschaft Haschendorf és a Verein zur Erhaltung der Römischen Bernsteinstraße együttműködése révén valósulhatott meg. A terveket Heinz Bruckschwaiger tájtervező készítette, a bronzelelet másolatát Schranz Nándor öntötte Sopronban. A hasfalvi kultikus bronztárgy történetéről (K. Kaus), a lelőhely geológiai értékeitől (E. Draganits), a szepteme gyepek és mészkösziklák veszélyeztetett virágairól (J. Fally) információs táblák tájékoztatnak. E dolgozat nemzet nyelvű változata megjelent a Burgenländische Heimatblätter 2014. évi 1. számában.